

Jorma Kalela haastaa historiankirjoittajat jalkautumaan yleisön joukkoon

Sirkka Ahonen

Jorma Kalela 2012. Making History. The Historian and the Uses of the Past. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 216 s.

Kansainväliselle yleisölle tarkoitettussa teoksessaan *Making History – The Historian and Uses of the Past* Jorma Kalela jatkaa historiateoreettista pohdiskelua, joka on aikaisemmin tuottanut suomalaisille tutut esitykset *Historian tutkimusprosessi* (1972) ja *Historiantutkimus ja historia* (2000). Edellinen säväytti ajan valtavirtaa suosittelemalla historiantutkijoille lähentymistä yhteiskuntatieteiden positivistiseen metodiikkaan, kun taas jälkimmäinen kumpusi lingvistisen käänteen ja ”uuden historian” tietoteoreettisista haasteista. Molemmat vaativat historiantutkijoilta uutta itseymmärrystä tehtävänsä suhteen, kuten tekee myös uusi teos. Jo kahden ensimmäisen metodikirjan välillä Kalela oli kantapään kautta testannut omia historiateoreettisia ja metodisia näkemyksiään Paperiliiton historiahankkeessa, jossa hän tutki historiaa yhdessä asianosaisten kanssa sen sijaan että olisi toiminut ulkopuolisena, ”objektiivisena” historioitsijana. Paperiliiton hanke myötäili ajassa virinnyttä historialiikettä, jossa yhteisön jäsenet itse rakentavat aikaan ja muutokseen liittyville kokemuksilleen yhteisiä merkityksiä.

Yhteistyö Paperiliiton työntekijöiden kanssa on taustana *Making History* -teoksessa esitellylle historiateoreettiselle käsitteelle, joka voidaan ilmaista termein ”yhteistoiminnallinen historiankirjoitus” (*collaborative history writing*) tai ”osallistuva historiakulttuuri” (*participatory history culture*). Toinen *Making History* -teoksessa auki kirjoitettu käsite on ”yhteiset tarinat” (*shared histories*), jonka vastineita, vaikkakaan eivät synonyymeja, ovat sosiologiassa ja antropologiassa termit ”kollektiivinen muisti” ja ”yhteisön muisti”.

Kalelan intellektuaalisena kotina on Paperiliiton hankkeesta lähtien ollut brittiläinen History Workshop, alkujaan marxilaisten historioitsijoiden liike, joka ei kuitenkaan noudattanut Marxin dialektista kaavaa ja käsitteitä menneisyyden kuvaamisessa. Liike halusi varta vasten pelastaa ”köyhän vuokratilijäljän ja kutomotyöläisen” jälkimaailman pukemalta marxilaisen teleologian pakkopaidalta, kuten E. P. Thompson asian ilmaisi. *History Workshop* luotti asianosaisten autenttisiin kertomuksiin (*oral history*). Suullisesti välitetyistä historiasta tuli näin liikkeen metodinen perusta.

History Workshopin kehittäjät, ennen muuta Raphael Samuel, käänsivät tutkimusnäkökulman yhteiskunnan makrorakenteista arjen työväenkulttuuriin. Tavalliset ihmiset saivat itse kertoa työstään, tovereistaan ja työpaikoistaan. Esimerkiksi Louis Althusser paheksui tällaista tutkimusotetta, koska se oli marxilaisen teorian vastainen. Vähitellen, viimeistään 1980-luvun puolivälissä, *History Workshop* jätti marxilaisuuden ohjelmansa lähtökohdista kokonaan pois. Tämä ei estänyt sitä, että *Workshopin* tutkijoiden tiedostettu motiivi edel-

leenkin oli yhteiskunnan laajojen kerrosten tilan parantaminen. Voimaannuttavan historia-tietoisuuden kehittäminen palvelisi tätä päämäärää.

Menneisyyden suullisesti välitetyt kertomukset ovat esimerkiksi Suomessa olleet perinteisesti pikemminkin etnografien ja folkloristien kuin historioitsijoiden kiinnostuksen kohteena. Folkloristit ovat keränneet muistitietoa historiallisista käännekohdista, esimerkiksi Ulla-Maija Peltonen sisällissodasta. Narratiivisen käänteen jälkeen myös sosiologit ovat käyttäneet tutkimusaineistona haastatteluina tavoitettuja tavallisten ihmisten kertomuksia, kuten esimerkiksi Matti Kortteinen kertomuksia 1960–1970-lukujen suuresta rakennemuutoksesta. Jorma Kalelan *shared histories* tarkoittaa kuitenkin yhteiskunnallisesti järeämpää ilmiötä kuin yksilöiden muistot. *Shared histories* ovat yhteisön vuorovaikutuksen avulla rakennettuja yhteisiä kertomuksia. Yhteisön jäsenet liittävät tapahtumiin ja ilmiöihin merkityksiä, jotka vuorovaikutuksen avulla jaetaan yhteisesti. Näin syntyy muistiyhteisöjä, jotka sitoutuvat yhteisiin kertomuksiinsa.

Yhteiset kertomukset ovat paitsi yhteisön identiteettien elementtejä myös performatiivisia. Yhteisöt käyttävät niitä ajankohtaisen tilanteensa jäsentämiseen ja tulevaisuuden odotusten muodostamiseen. *Shared histories* voitaisiin näin kääntää 'historyayhteisöiksi'. Tällä termillä vällyttäisiin 'kollektiivisen muistin' käsitteelliseltä ongelmallisuudelta. Kollektiivi ei sellaisenaan voi muistaa mitään mutta kykenee sen sijaan jakamaan yhteisesti koettujen tapahtumien merkityksiä ja muodostaa tietoisin historyayhteisön. Jälkmodernille ajalle tyypillinen historialiike, tavallisten ihmisten harjoittama menneisyyden tutkimus, on juuri yhteisten merkitysten etsintää.

Historyayhteisöjen (*shared histories*) rakentaminen ei Kalelan määrittelemänä ole nostalgista itsensä viihdyttämistä tai viiteryhmän pinnallista brändäämistä, vaan vakavaa identiteettiyötä joka noudattaa historian tutkimuksen perusvaatimuksia. Näitä ovat tiedonhankinnan metodinen järjestyminen (*soundness*) ja tulosten merkityksellisyys (*meaningfulness*). Kalela ei allekirjoita Hayden Whiten ajatusta menneisyyden redusoitavuudesta teksteiksi, joiden joukossa 'historialla' ei ole totuudellisuuteensa perustuvaa erikoisasetmaa, eikä edes Bergerin ja Luckmannin teoriaa todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta. Kalelalle historioitsijan työ, olkoon se maallikon tai ammattilaisen käsissä, on rekonstruktioita eikä konstruktioita. Järjestyksen metodiset kriteerit hän kiteyttää 'kaksisuuntaisen etäisyydenoton' ja 'menneisyyden toimijan reilun kohtelun' vaatimuksiin. Historioitsijan tulee ottaa etäisyyttä paitsi aikaisempiin tulkintoihin myös omaan päättelynsä. Hänen tulee olla aktiivisesti tietoinen omista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista lähtökohdistaan, jotka väistämättä vaikuttavat hänen työhönsä. 'Reiluus' menneisyyden toimijaa kohtaan puolestaan edellyttää, että toimijan intentiot tulkitaan niin autenttisesti kuin mahdollista.

Tutkimuksen 'merkityksellisyys' toteutuu, kun tutkija toimii tietoisessa dialogissa yleisönsä kanssa ja pitää huolta siitä, että tutkimustiedolla on yleisön tarpeiden kannalta tulkintaa. Dialogisuuden kieltäminen johtaa turhaan tietoon. Tutkijan ei pidä pitäytyä edes moraalisisista kannanotoista, mikäli ne pohjautuvat älyllisesti rehelliseen (*sound*) päättelyyn.

Kalela toki huomauttaa *sound* ja *meaningful* vaatimuksien yhteispelin ongelmista. Vanhassa marxilaisessa historian tutkimuksessa merkityksellisyyden tavoittelu syrjäytti usein kriittisyyden, kun tutkija pyrki tiedollaan vahvistamaan determinististä kuvaa historian kulusta. Tutkimusaineiston tulkinnan ja sitä seuraavan päättelyn tulee tapahtua niin että tiedosta tulee päivänpoliittisen tarkoituksenmukaisuuden sijasta merkitykseltään kestävä. Kalela asettaakin tiedon laadun varmistamisen historioitsijan tehtäväksi tämän kirjoittaessa historiaa yhdessä maallikkojen kanssa. Historioitsija huolehtii prosessin tietoteoreettisista reunaehtoista.

Kalela kirjoittaa nimenomaan historioitsijoille. Hän pohtii historioitsijan roolia osallistuvassa historiakulttuurissaja varoen nostamasta koulutettua historioitsijaa maallikkokomppanien ylimmäiseksi ohjaajaksi päätytty ehdottamaan historioitsijalle 'kriitikon' tai 'refereen' asemaa. Yhteistoiminnallisessa historiankirjoituksessa lähtökohtana on kansalaisen historiatietoisuus, johon historioitsija paneutuu riittävän syvän dialogin avulla. Jatkuva dialogi historian ammattilaisen ja maallikon välillä takaa molemminpuolisen luottamuksen. Maallikko luottaa siihen, ettei ammattilainen kiellä hänen lähtökohtiaan, kun taas historioitsija tietää, ettei hänen ammattitaitonsa joudu historian väärinkäytön palvelukseen.

Osallistuva historiakulttuuri on Kalelan näkemyksen mukaan yhteiskunnallinen välttämättömyys samalla tavoin kuin muut yhteisön hyvän elämän ehdot. Historiatietoisuus kannattaa yhteisön elämähallintaa. Jälkikolonialistisella kaudella historiaa on kasvavassa määrin käytetty yhteisöjen välisten syyllisyyksien selvittämiseen ja siitä nouseviin moraaliisiin vaatimuksiin. Muistelukulttuurissa ilmenee yhteisön tarve tarkistaa omien velkojensa ja ansioidensa oikeellisuus. Tästä tarpeesta nousee yhteistoiminnallinen historiankirjoitus, joka avaa ammattihistorioitsijoille uuden toimintakentän. Kalelan kumppaneina Paperiliiton historiahankkeessa eivät olleet arkistotyöhön perehtyneet tutkimusapulaiset vaan ammatilliseen yhteisöönsä identifioituneet "tavalliset" kansalaiset, eikä työn tuloksena ollut yksitasoinen historiikki vaan joukko erilaisia historian esityksen muotoja, kuten näyttelyitä, kuulokuvia ja kokoava ongelmakeskeinen raportti. Tästä kokemuksesta on peräisin *Making History* -teoksen urauurtava keskus käsite *shared histories*.

Georg Iggers kirjoitti 1900-luvun historiankirjoituksen historiansa (1997) alaotsikoksi *From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Kalelakin vastaa jälkimodernin tiedonkäsityksen haasteeseen mutta ei Hayden Whiten tavoin päädy epistemologiseen relativismiin vaan ennemminkin jälkikoloniaaliseen vallan hajauttamista koskevaan pohdintaan. Historialiike on esimerkki niin sanottujen tavallisten kansalaisten noususta päälle tunkevaa asiantuntijavaltaa vastaan.

Kalelan ajatus historioitsijasta auktoriteetin sijaan 'refereenä' on demokraattinen mutta tavallaan myös nostaa historioitsijan arvoa. Kuten 1970-luvulla puhuttiin jälkikoloniaalisesta 'uudesta historiasta', Kalela esittelee *Making History* -teoksessa 'uuden historioitsijan'. Historian yhteiskunnallisen ja eksistentiaalisen tehtävän tunnustaminen tekee historioitsijasta kansalaisvaikuttajan. Toisin kuin vanhan ajan *magistra vitae*, yhteistoiminnallinen historia ei jää ulkopuoliseksi viisaan ääneksi. Historioitsija työskentelee alusta pitäen koko prosessin ajan yleisönsä kanssa. Valmiissa tuotteessa kaikuu niin historioitsijan kuin yleisön ääni, parhaimmillaan äänien moninaisuus. Siitä monikon käyttö termissä 'yhteiset historiat'.

Making History on kompakti esitys 'uudesta historioitsijasta'. Kalela rakentaa käsitteen johdonmukaisesti ja oleelliseen pitäytyen, jolloin sivuteemoja jää käsittelemättä. Yksi lukijaa askarruttamaan jäävä kysymys koskee oraalisuuden ja tekstuaalisuuden suhdetta. Suullinen kerronta noudattaa toisia tyylillisiä vaatimuksia kuin historian kirjoittaminen. Siksi positivistiset historioitsijat käyttävät suullisia lausumia varovasti lähinnä epävarmoina lähteinä, jotka pitää suhteuttaa arkistolähteisiin ennen kuin niistä tulkittiin dataa. Kirjoitetulla tekstillä puolestaan on tyylillisiä malleja (*templates*), jotka alistavat kertojien muistot osaksi kirjoittajan kertomusta. Kirjoitetulla kertomuksella on alku, keskikohta ja loppu, mikä johtaa suullisesti muisteltujen episodien valikoimiseen ja lokeroimiseen. Hayden Whiten teesi, jonka mukaan historia noudattaa samoja esteettisiä kaavoja kuin kaunokirjallisuus, tai Jörn Rüsenin näkemys kertomuksen puristumisesta selityksen muotoon edellyttävät 'uuden historioitsijan' tehtävänkuvauksen jatkotyöstämistä.

Historiallisen selityksen muoto on toinen Kalelan sivuuttama kysymys. Hän torjuu pait-

si kontrafaktuaalisen käytännön etsiä tapahtuman syy eliminoimismenettelyllä myös marxilaiset, nationalistiset ja liberalistiset teleologiset selitykset samoin kuin erilaiset strukturalistiset *covering law* -asetelmat. Hän ei kuitenkaan paneudu historiallisen toimijan tunnistamiseen. Tapahtumat eivät tapahdu, vaan ovat jonkun/joidenkin toimintaa, luonnehti E. H. Carr aikanaan. Miten rekonstruoida toimijoiden intentiot ilman että tutkija käydessään välttämätöntä dialogia menneisyyden toimijoiden kanssa juuttuu hermeneuttiseen kehään?

Suuremman mittakaavan kysymys koskee tiedon ja vallan suhdetta. Vaikka autenttisuus pelastaa yhteistoiminnallisen historiankirjoittamisen ulkopuoliselta ideologi- tai asiantuntijavallalta, silti joku tai jotkut kuittaavat lopputuotteen puumerkillään. Kalela teroittaaakin toistuvasti yhteisten lähtökohtien auki kirjoittamista, mikä vapauttaa kirjoittajat vallan piilottamisen syytöksiltä. Silti *Making History* -teoksen lukija kaipaa vakavaa keskustelua kaikkialla vaikuttavan vallan ongelmasta. Brittien *History Workshop* on mainio koti *shared histories ja collaborative history writing* -käsitteille, mutta jossain vaiheessa Kalelan soisi tekevän keskustelunavauksen saksalaisen ja ranskalaisen sosiologian suuntaan.

Making History on kansainvälisesti mutta etenkin Suomessa uraa uurtava selvitys historian asemasta yhteiskunnassa. Sen julkaisemisen jälkeen historioitsija ei välttämättä pakene tiedeyhteisön helmaan hehkuttamaan yksittäistä arkistolöytöä ja vakuuttamaan yhteiskunnallista riippumattomuutta. Ennemmin hän uskaltautuu mukaan osallistuvaan historia-kulttuuriin. Teoria loikkaa tämän kirjan kansissa suoraan historiatietoisuuttaan pohtivan yleisön joukkoon vakuuttamaan jokaista siitä, että menneisyys kuuluu kaikille.

Sirkka Ahonen on historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen emerita professori.